

publicació de la part més selecta de l'epistolari Alcover» (pàg. 5), ens doni el text íntegre i acurat de les dotze cartes rebudes per mossèn Antoni Maria, entre el 1900 i el 1926, de monsenyor Juli M. Carsalade du Pont, bisbe de Perpinyà.

Les lletres, ben anotades, són interessants per les dades que contenen, però sobretot com a testimoniatge de la personalitat del bisbe Carsalade, gascó de naixença, que sabé fer-se rossellonès amb els rossellonesos, fins al punt de parlar i d'escriure en català.

IV. — «El feix més copiós de lletres dirigides a mossèn Alcover és del romanista alemany doctor Bernhard Schädel. Entre cartes (algunes llarguíssimes) i postals, hi figuren devers 170 documents. Tots estan escrits en alemany, fora d'una carta en castellà (perquè calia que mossèn Alcover la mostràs a gent que no sabia l'alemany)» (pàg. 95). A base d'aquesta correspondència, Moll estudia les relacions entre Schädel i Alcover, des del 1904 fins al 1926. Són publicats molts fragments de cartes que fan veure els successius projectes de Schädel per a fomentar l'estudi científic del català. Esperem que algun dia aquestes cartes podran ésser publicades completes.

V. — Francesc de B. Moll ha publicat, encara, deu *Cartes de tema lullí* d'En Mateu Obrador a mossèn Alcover, escrites des del desembre de 1900 fins al setembre de 1908, que «tenen vertader interès per als historiadors del lullisme modern. A part d'aquest valor intrínsec o de contingut històric, són importants com a document lingüístic, com a mostra de literatura epistolar on s'agermana la cultura d'un vertader literat amb la forma familiar del parlar conversacional i de confiança» (pàgs. 230-231). La transcripció és fidel i és explicada «amb notes aclaridores de fets i de persones» (pàg. 230). A la carta IX hi ha una al·lusió a Pompeu Fabra, considerat com a crític exigent que «està a l'aguayt y vetla sa llebra» (pàg. 246).³

Josep MASSOT i MUNTANER

J. N. HILGARTH: *Una biblioteca cisterciense medieval: La Real (Mallorca)*. Barcelona, Balmesiana, 1960. 104 pàgs. (AST, XXXII, 89-190).

El monestir cistercenc de la Real, filial de Poblet, fou fundat pocs anys després de la conquesta de Mallorca pel rei Jaume I. Els primers monjos degueren venir de Fontfreda. La llicència de fundació data del 13 de setembre de 1232; la carta de dotació, del 29 de juny de 1239; la construcció del monestir en el seu emplaçament actual, a quatre quilòmetres de Palma, degué acabar-se poc abans del 1266, o sigui pel mateix temps, o poc després, de la conversió de Ramon Llull. Hom sap, per la *Vida coetània*, que Llull visitava la Real quan es preparava per al seu apostolat, en els anys immediats a la seva conversió (vers 1265-1274). Per això pensaren els seus biògrafs que la influència de la Real en la gènesi del pensament lullí degué ésser considerable. Darrerament, però, aquesta idea, com tantes d'altres relatives a la biografia de Llull, ha estat rectificada. L'opinió que avui predomina sobre aquesta important qüestió és

3. Per a les relacions entre Fabra i Alcover, vegeu, encara, l'*Epistolari de Pompeu Fabra a mossèn Antoni M. Alcover*, a cura del mateix FRANCESC DE B. MOLL ([Tàrrrega] 1969), que serà recensionat en una altra ocasió, i el meu article *Pompeu Fabra i Mallorca*, «Serra d'Or», agost 1969, pàgs. 41-42. Sobre mossèn Alcover en general, vegeu les memòries de MOLL, *Els meus primers trenta anys* (Mallorca 1970).

que, no havent estat mai la Real un centre cultural d'importància, poc pogué influir en la formació doctrinal de Llull. Hillgarth ha donat ara a conèixer tota l'antiga documentació coneguda sobre llibres de la Real, la qual cosa permet de tractar el problema de la seva influència en la formació lulliana, sobre una base més sòlida.

Hillgarth publica quatre inventaris de la Biblioteca de la Real, que signa amb les lletres *A*, *B*, *C* i *D*, i dos documents sobre donatius de llibres. Tres dels esmentats inventaris (*A*, *C* i *D*) es troben en un volum titulat *Capbreu de les rendas del present monestir de Sant Bernat de la Real*, el qual, al final del segle XVIII, es trobava a l'arxiu del monestir, on el veié l'illustre cistercenc mallorquí P. Antoni-Raimon Pasqual. Aquest volum fou considerat perdut durant molts anys, fins que reaparegué a l'Arxiu Diocesà de Palma, entre els papers procedents de l'Arxiu del Seminari Conciliar. L'inventari *B* es troba a l'Arxiu General del Regne de Mallorca. Les dates d'aquests inventaris són relativament tardanes. El més antic és del 1386. Els altres són del 1443, el 1499 i el 1502. El més extens és el primer, que compta cent noranta-set números; el *B* en té quaranta, però hi ha números que registren més d'un volum, i la mateixa cosa es pot dir dels altres dos, amb cent trenta-sis i seixanta-cinc números, respectivament. Cap d'aquests inventaris no pertany, doncs, a l'època que Llull visitava sovint el monestir, bé que reforcen l'opinió dels qui no creuen en la influència de la Real en la formació del pensament lullà.

Hillgarth ha dut a terme un laboriós treball d'identificació i de comparació amb inventaris d'altres biblioteques cistercenques. Però els inventaris de la Real, fets a corre-cuita, donen dades insuficients per a identificar molts dels llibres que esmenten, per la qual cosa, a través d'ells, hom només pot formar-se una idea aproximada del que fou aquella biblioteca. De tota manera, Hillgarth ha apurat els mitjans d'identificació amb què avui comptem, i ha pogut fer ús del ric repertori d'incipits d'Hauréau, de la Bibliothèque Nationale de París, i de l'encara més ric de l'Institut pour la Recherche et Histoire des Textes. D'aquest treball d'identificació, tot i les limitacions imposades per la redacció massa sumària dels inventaris, hom pot deduir que la Real no era un centre viu d'estudi, i que els llibres religiosos que tenia, eren els que necessitava la comunitat per al seu ús diari de formació espiritual.

Hi ha poca Patrística. Els únics pares ben representats són sant Gregori i sant Bernat. Mitjançant el primer, els monjos podien ja posar-se en relació amb les fonts més pures del pensament cristià. Sant Tomàs és esmentat una vegada en l'inventari *A* (núm. 127). Els principals comentaristes d'Aristòtil són absents de la Real, i aquesta absència «confirma» —diu Hillgarth— «nuestro punto de vista de que, una vez formada, la Biblioteca de La Real permaneció esencialmente inalterada, a duras penas compartiendo el interés de la Orden cisterciense en la filosofía y teología escolástica desde el siglo XIII en adelante» (pàg. 40). Els autors antics, la Gramàtica, la Lògica, la Filosofia i les Ciències hi són modestament representades; el Dret civil i la Medicina en són completament absents, i de Dret canònic hi ha els textos bàsics. Sobta de no trobar més ben representada l'obra de Llull en aquests inventaris, essent així que Llull, en el testament fet a Mallorca el 1313, deixava a la Real «unum cofre meum cum libris qui ibi sunt», el qual es trobava a casa el seu gendre Pere de Sentmenat. Si aquesta caixa contenia solament llibres de Llull, és sorprenent que l'inventari del 1386 només n'esmenti quatre, un amb el títol poc concret, d'*Operis d'en Llull*, i els altres tres titulats *Ars mistica theologiae* (*A* 75), *Amicus et amatus* (*A* 77) i *De oracione* (*A* 187). Hillgarth dona diverses explicacions possibles d'aquest fet: que els inventaris siguin incomplets, bé que ell no es decanta per

aquesta hipòtesi, car en el del 1386 hi troba les obres esmentades en el document que publica del 1301; també pot haver passat que la Real hagués escampat per altres biblioteques les obres que rebé de Lull. Hi cap encara una tercera hipòtesi, bé que no gaire convincent: que la caixa donada per Lull contingüés altres llibres a més dels del Mestre. És curiós, també que aquests quatre manuscrits lullians esmentats en l'inventari del 1386 no reapareixen en els altres tres inventaris. ¿Degueren desfer-se'n els monjos de la Real —pregunta Hillgarth— considerant-los obres perilloses, després de les condemnes fulminades per Eimeric? No ho sabem. Hillgarth creu que la biblioteca de la Real fou víctima de la incúria dels seus monjos. Això és molt possible i sembla demostrar-ho la diferència de llibres que assenyalen els catàlegs del 1383 i del 1443. En canvi, l'augment d'aquesta xifra en l'inventari del 1499 sembla confirmar l'opinió de Hillgarth, d'haver-se iniciat un recobriment de la Biblioteca a partir del 1474.

Acabem aquest breu comentari amb unes petites remarques que ens ha suggerit la lectura dels inventaris:

A 1. — La interpretació Ff, 'fratrem' em sembla bona si s'admet que falta la paraula que havia de seguir aquella abreviatura. Si no és així, la frase «per fratrem Maioricensis episcopum», no em sembla satisfactòria. || C 40. — *Sermones magistri Nimenis*. És tracta d'una obra perduda i documentada pel mateix Eiximenis, el qual en la *Vida de Jesucrist* esmenta «i. sermó que feu de tots sanets qui és en lo *Sermonari sanctoral*». El 31 de juliol de 1413 Antoni Riera lliurà als frares de València dos volums de sermons autògrafs d'Eiximenis, i en l'inventari de llibres que aquest llegà al convent de Girona, són esmentats «tres libros seu tria volumina sermonum dominicalium ordinatorum per dictum magistrum Franciscum» (P. MARTÍ DE BARCELONA, «Estudis Franciscans», 40 (1928), 449).¹ || C 114. — És curiós de trobar un llibre d'*Estrologia* en un monestir del Cister. || D 60. — L'*Aristòtil* imprès a València és considerat anterior a les *Obres e trobes* per Witten i Painter, els quals el consideren del 1473 o poc posterior a aquest any.

Pere BOHIGAS

ANDRÉS TOMÁS ÁVILA: *El Culto y la Liturgia en la Catedral de Tarragona (1300-1700)*. Tarragona, Instituto de Estudios Tarraconenses «Ramón Berenguer IV», 1963. 232 pàgs.

La història del culte i de la litúrgia a la Seu Primada de Tarragona feta per Mn. Andreu Tomàs i Àvila és, potser, un dels millors llibres que han estat editats a Tarragona durant aquests darrers anys. En el pròleg, l'autor es planya que entre la bibliografia utilitzada pel P. Righetti en la seva *Historia de la Liturgia* no hi figuri cap estudi espanyol. I la veritat és que, si aquesta preterició no és merescuda —com molt bé ho diu el Sr. Cornelio Urtasun Irisarri, traductor de l'obra de Righetti—, sí que és «bastant justificada». El conreu de la història litúrgica no s'ha estès molt a les nostres terres. Per això el llibre de Mn. Tomàs té tant d'interès. Ens dóna a conèixer un dels aspectes més desconeguts de la nostra història.

1. Vegeu *supra*, pàgs. 157-159, la nostra recensió de *La bibliothèque de Francesc Eiximenis*, de J. Monfrin, on són esmentats quatre reculls de sermons autògrafs d'Eiximenis.